

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ КЕРІВНИХ КАДРІВ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ

СТЕПУРКО ВІКТОР ІВАНОВИЧ

УДК 78.03 : 159.923(477) ‘19/20’

**ВИЯВИ МИСТЕЦЬКОЇ ІНТРОВЕРСІЇ
У ТВОРЧОСТІ КОМПОЗИТОРІВ УКРАЇНИ
ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ**

26.00.01 – теорія та історія культури

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата мистецтвознавства
(доктора філософії)

Київ – 2017

Дисертацією є кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Робота виконана на кафедрі естрадного виконавства Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв Міністерства культури України (Київ).

Науковий керівник: кандидат мистецтвознавства, доцент
Афоніна Олена Сталівна,
Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв,
доцент кафедри естрадного виконавства

Офіційні опоненти: доктор мистецтвознавства, професор
Сюта Богдан Омелянович,
Національна музична академія імені
П. І. Чайковського,
професор кафедри теорії музики

кандидат мистецтвознавства, доцент
Антонюк Ірина Миколаївна,
Львівська національна музична академія
імені М. В. Лисенка,
доцент кафедри історії музики

Захист відбудеться 1 грудня 2017 р. о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.850.01 у Національній академії керівних кадрів культури і мистецтв за адресою: 01015, м. Київ, вул. Лаврська, 9, корпус 15, ауд. 201.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв за адресою: 01015, м. Київ, вул. Лаврська, 9, корпус 11.

Автореферат розісланий 28 жовтня 2017 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
доктор історичних наук

В. В. Карпов

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Українська художня культура другої половини ХХ – початку ХХІ ст. стрімко пройшла шлях від соціалістичного реалізму до постмодернізму. Радянський митець не завжди міг відкрито виявляти своє «Я», а тому природною була інтроверсійність процесу його творчості. Інтроверсійність творчої діяльності митця визначається заглибленням автора одночасно у реальність і фантазію на противагу нав'язаній суспільству екстраверсії соціальних стандартів – партійності, народності, масовості мистецтва. Сьогодні митець також не є вільним від впливу соціокультурного середовища, яке нав'язує свої стандарти – комерційність, масовість, розважальність, а тому в його творчості знову постають актуальними питання взаємодії інтровертності як вираження індивідуального «Я» та соціальних стандартів суспільства. Це зумовлює посилення наукового інтересу до вивчення музичного мистецтва України другої половини ХХ – початку ХХІ ст. в аспекті виявів мистецької інтроверсії, яка домінує у композиторській творчості в силу своєї внутрішньої психологічної спрямованості.

Різні аспекти художньої творчості, які наближають до розуміння мистецької інтроверсії як феномену культури ХХ – початку ХХІ ст., ставали предметом дослідження зарубіжних та українських вчених. Дослідження екстраверсії-інтроверсії як шкали комунікативності та заглибленості в себе, виявлення свого «Я» через художній образ у системі філософсько-поетичного символізму здійснено в сучасних роботах філософського і психологічного, культурологічного та мистецтвознавчого спрямувань. У контексті дослідження мистецької інтроверсії важливим є аспект співвідношення творчої суб'єктивності митця і впливу на нього соціокультурного середовища як у тоталітарному суспільстві, так і добу постмодернізму ціннісної індиферентності та плюралізму.

Багатоаспектні питання духовності музичного мистецтва у проекції на композиторську творчість із зосередженням на внутрішньому інтроверсійно-психологічному аспекті стали предметом деяких наукових досліджень сучасних вітчизняних мистецтвознавців. Актуальними у контексті вивчення мистецької інтроверсії є питання нової музики, авангардного мистецтва і теоретичних проблем сучасної композиції, в яких посилюється увага науковців до проблем композиторських інновацій і технологій як виявів інтроверсійного мислення, до феномену діалогу музики та культури, самодіалогу музики, діалогу культур як важливого вияву сучасної музичної культури.

Попри наявність досліджень окремих аспектів інтроверсійності у різних галузях гуманітарного знання, у тому числі мистецтвознавстві, мистецька інтроверсія в композиторській творчості поки що не отримала узагальнення та теоретичного осмислення. Усе це зумовило вибір теми дисертаційного

дослідження «Вияви мистецької інтроверсії у творчості композиторів України другої половини ХХ - початку ХХІ століття».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано на кафедрі естрадного виконавства Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв та є частиною комплексної теми НАКККиМ «Синергійні процеси розвитку культури в сучасній Україні» (протокол Вченої ради № 8 від 30.09.2014 р).

Науковим завданням представленого дослідження є теоретичне обґрунтування виявів мистецької інтроверсії у творчості українських композиторів як акт вираження внутрішньої духовної «зарядженості» особистості, творчий імпульс неусвідомленого «чуттєвого буття», інтенціонально спрямованого на відбудову внутрішнього світу митця у музичних творах.

Мета дослідження: визначити, охарактеризувати і типологізувати основні параметри мистецької інтроверсії на прикладі творів українських композиторів другої половини ХХ – початку ХХІ ст.

Завдання дослідження:

- на основі аналізу філософських, психологічних, культурологічних, мистецтвознавчих праць визначити теоретико-методологічні засади дослідження мистецької інтроверсії;
- окреслити складові мистецької інтроверсії;
- ідентифікувати специфічні риси мистецької інтроверсії, притаманні композиторській творчості;
- охарактеризувати специфіку філософсько-поетичного символізму як вияву мистецької інтроверсії у творах сучасних українських композиторів;
- систематизувати особливості композиторської вокально-хорової творчості в аспекті мистецької інтроверсії;
- класифікувати вияви мистецької інтроверсії в інструментальній музиці сучасних українських композиторів.

Об'єкт дослідження – творчість українських композиторів другої половини ХХ – початку ХХІ ст.

Предмет дослідження – мистецька інтроверсія у творчості українських композиторів досліджуваного періоду.

Хронологічні межі дослідження охоплюють другу половину ХХ – початок ХХІ ст., коли відбувається посилення інтроверсійності мислення українських митців в умовах економіко-політичних та соціокультурних змін.

Методи дослідження. Для досягнення поставлених завдань були застосовані такі методи дослідження: *описово-типологічний* – для характеристики, порівняння і типологізації позицій філософів і науковців щодо інтроверсії; *історично-культурологічний* – для висвітлення поняття «мистецька інтроверсія» у художній культурі в його історичній динаміці; *компаративістики* – для аналізу підходів у дослідженні мистецької інтроверсії зарубіжної та

української наукових шкіл; *біографічний* – для дослідження творчого шляху окремих митців у контексті вияву особливостей їх художнього мислення; *музикознавчий* – для аналізу музичних творів в аспекті вияву мистецької інтроверсії; *теоретичного узагальнення* – для підведення підсумків дослідження.

Теоретичною базою роботи стали фундаментальні дослідження в галузі філософії, психології, культурології та мистецтвознавства, вивчення яких сприяло осмисленню поняття «інтроверсія» як феномену внутрішньої налаштованості творчої особистості:

-праці з філософії та психології, що вивчають питання інтроверсії як інтенціональної спрямованості людської душі (З. Фрейд, К. Юнг, І. Кант та ін.);

-роботи, в яких піднімаються питання художньої творчості (Г. Айзенк, Е. Андерхілл, Е. Гартман, Дж. П. Гілфорд, В. Дільтей, О. Лосєв, Я. Морено, Платон, Б. Раймонд, Ф. Ніцше, А. Шопенгауер, О. Шпенглер та ін.);

-праці релігійних філософів та богословів, орієнтовані на інтроверсійні духовні цінності, притаманні східно-християнській культурній традиції (М. Бердяєв, М. Лоський, П. Флоренський та ін.);

-дослідження та художні твори з історії української культури, у яких розглянуто особливості національної ментальності (С. Кримський, І. Огієнко, М. Попович, Г. Сковорода, Т. Шевченко, П. Юркевич та ін.)

-роботи, в яких аналізується творчий процес композитора як комплекс дій, спрямованих на соціальну та культурну комунікацію (О. Алексієвець, Г. Андрєєва, О. Афоніна, В. Гуленко, О. Зінькевич, С. Кейн, О. Лосєв, О. Маркова, В. Медушевський, А. Муха, Н. Савицька, Ю. Чекав, А. Ціпко, М. Ярко);

-дослідження, в яких розглядається аспект проблем філософсько-поетичного символізму (А. Бергсон, М. Бердяєв, Н. Бор, Г. Гегель, К. Гедель, В. Гейзенберг, Г. Герлак, І. Кант, Дж. Келлі, А. Койре, С. Лангер, Ю. Легенький, А. Холл); мистецтвознавчого осмислення та його втілення у композиторській творчості (І. Драч, Н. Герасимова-Персидська, К. Івахова, В. Редя, М. Ржевська, Л. Мазель, Н. Маньковська, М. Михайлов, С. Салдан);

-праці, в яких підіймаються питання композиторської творчості (К. Біла, Л. Кияновська, Г. Степанченко), авангардного мистецтва і теоретичних проблем сучасної композиції (О. Козаренко, І. Ляшенко, Т. Чередниченко, М. Черкашина-Губаренко, Б. Сюта).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що

уперше:

- визначено напрям та теоретико-методологічні засади дослідження інтроверсії як феномену художньої творчості на основі аналізу філософських, психологічних, культурологічних, мистецтвознавчих праць;

- доведено, що мистецька інтроверсія є художньо-творчою діяльністю, яка спрямована на внутрішній досвід, почуття, думки митця. У творчому

процесі відображення дійсності відбувається за допомогою художніх образів, які з'являються як результат усвідомлення інформації крізь індивідуальність митця, його внутрішній світ і набутий досвід;

- виявлені та охарактеризовані взаємопов'язані між собою складові мистецької інтроверсії – внутрішньо-творчий імпульс композитора, інтенціональна (навмисна) спрямованість його свідомості на створення образно-символічної реальності в музичному творі;

- визначено повний спектр втілення мистецької інтроверсії у суспільному просторі та запропоновано власну концепцію: від репрезентації чистого «Я» – до індивідуального переломлення соціально значущих подій, від віддзеркалення – до повного відторгнення;

- визначено специфіку філософсько-поетичного символізму як особливого вияву мистецької інтроверсії у вокально-хоровій та інструментальній музиці сучасних українських композиторів;

набули подальшого розвитку:

- питання композиторської творчості у тоталітарні часи і добу постмодернізму;

- проблематика композиторської творчості у культуротворчих параметрах, зокрема її зв'язків з фольклорною традицією, класичною спадщиною, популярною музичною культурою;

запропоновано новий погляд на інтроверсійність як особливий тип мислення (вдумливе, заглиблене, зосереджене, орієнтоване «всерединою» або на внутрішні роздуми, переживання, творчі спостереження), проявлений у композиторській творчості.

Теоретичне і практичне значення одержаних результаті. Дослідження містить значний обсяг інформації, яку варто залучати до навчальних курсів: музичної культурології, історії музики, основ музичної композиції, аналізу музичних творів, музичної критики тощо. Матеріали дослідження суттєво доповнюють відповідні розділи навчальних посібників і підручників з історії української музичної культури ХХ – початку ХХІ ст. Теоретичні положення і результати роботи спрямовані на використання у практичній, науковій та творчій діяльності широкого кола музикантів, мистецтвознавців, композиторів. Матеріали дисертації включено у зміст курсів «Основи музичної композиції» та «Аналіз музичних творів», які входять до навчальних планів Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв.

Апробація результатів дослідження. Дисертація обговорювалась на засіданнях кафедр НАКККиМ та міжкафедрального теоретико-методологічного семінару НАКККиМ; на міжнародних та всеукраїнських науково-практичній конференціях, семінарах: «Український народний музичний інструментарій: історія, теорія і методи дослідження» (Київ, 2009); всеукраїнській науково-практичній конференції «Мистецька освіта ХХІ століття: теорія і практика» (Київ, 2009); міжнародній науково-практичній конференції «Діалог культур у контексті історії україно-грецьких зв'язків» (Київ, 2011); міжнародній науково-

практичній конференції «Діалог культур: Україна – Греція» (Київ, 2012); міжнародній науково-практичній конференції «Трансформаційні процеси в освіті і культурі: традиції та сучасність» (Київ, 2013); всеукраїнській науково-практичній конференції «Естрадне та джазове мистецтво в контексті сучасної освіти» (Київ, 2013); міжнародній науково-практичній конференції «Українська сучасна музика на перетині світових тенденцій» в рамках міжнародного музичного фестивалю «Музичні прем'єри сезону» (Київ, 2013); міжнародній науково-практичній конференції «Мистецька освіта в культурному просторі України XXI століття» (Київ, 2015).

Основні публікації. Основні положення та висновки дисертації викладено у 12 наукових працях: 6 статей у наукових фахових виданнях України та інших держав, які включені до міжнародних науково-метричних баз; 6 публікацій в інших наукових виданнях та збірках матеріалів конференцій.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації — 204 сторінки, із них основного тексту — 176 сторінок (8,8 а. а.); список використаних джерел — 160 позицій.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації; сформульовано мету і завдання; визначено об'єкт, предмет та методи дослідження; виявлено наукову новизну, теоретичне і практичне значення отриманих результатів; подано інформацію про апробацію, публікації, структуру й обсяг дисертації.

У першому розділі «**Теоретичні засади дослідження мистецької інтроверсії**» проаналізовано ступінь розробленості теми, визначено основні аспекти дослідження мистецької інтроверсії в сучасному мистецтвознавстві, зазначено погляди на проблему мистецької інтроверсії в різних галузях науки, в тому числі: філософії, психології, лінгвістики, соціології, семіотики, культурології. Окреслено нерозривну єдність трьох компонентів, які визначають авторську концепцію мистецької інтроверсії: 1) внутрішній творчий імпульс, що йде з підсвідомості або надсвідомості митця, 2) інтенціональність, спрямована на його внутрішній світ, 3) чуттєвий характер художньої творчості, що притаманний усім видам мистецтва, але особливо музиці.

У першому підрозділі «*Філософські та наукові концепції інтроверсійності*» розглянуто поняття інтроверсії у психології, соціології, філософії, культурології. Для характеристики, порівняння і типологізації позицій філософів, щодо інтроверсії, застосовано описово-типологічний метод. Психології належить першість у формулюванні дихотомії екстраверсії-інтроверсії (К. Юнг), де ці поняття трактуються як феномени психологічної схильності людини, яка віддає перевагу або зовнішнім об'єктам (екстраверсія), або власному розуму, душі, духовній сфері (інтроверсія). З. Фрейд інтерпретує екстраверсію як здоровий стан людської психіки, а інтроверсію трактує як схильність до психопатології. Натомість К. Юнг вважає, що інтроверсія не

пов'язана зі станом людської психіки, а, відповідно до теорії архетипів, є універсальною вродженою психічною структурою особистості, що виявляється в людському досвіді в образах, сновидіннях, символах, міфах, казках. Інтроверти, відчуваючи свою онтологічну самотність, часто орієнтовані на художню творчість, в якій можна заховатися під маскою образу-символу або ліричного героя. Митець-інтроверт, віддаючи перевагу внутрішньому світу уяви, за допомогою символів та образів створює нову – художню – реальність, відкриваючи людству нові світи, оскільки асоціації й образи, сформовані на рівні об'єктивної характеристики, є менш оригінальними, ніж трансформовані за рахунок внесення в них суб'єктивних переживань (Г. Андреева).

У філософській концепції М. Бахтіна інтроверсія, як і творче «самозабуття» особистості, відкриває діалогічний сенс як «ноетичний досвід культури» і виявляє себе як пошук вищих меж (Третього) в діалозі (Над-адресата), у чому проявляється духовний і містичний сенс творчості – мистецька інтроверсія. На думку М. Бахтіна, устремління творчої особистості в діалозі зі споживачем культурних цінностей спрямовується не на задоволення потреб окремих соціальних груп, а на виявлення внутрішнього Всезагального.

В. Гуленко пару «екстраверсія-інтроверсія» вивчає на різних рівнях комунікативного простору – фізичному, психологічному, соціальному та інтелектуальному, доходячи висновку про переваги інтроверсійного складу особистісних якостей людини на рівнях, що пов'язані з творчим первнем, в тому й мистецьким. Інтроверсію як особливе містичне мистецтво – мистецтво споглядання, зосередженості, спокою, розуму – розглядає англійська письменниця і містик Е. Андерхілл. Близьким за значенням до інтроверсії є поняття «інтерналізм», який визнає рушійною силою розвитку науки внутрішні, інтелектуальні фактори (А. Койре, Г. Герлак, А. Холл).

Поняття «психологічної схильності особистості» кореспондує з системою соціальних та ідеологічних цінностей, при цьому наділяючи західну культуру як базисну для індустріальних спільнот, екстраверсійними рисами, а східну – інтроверсійними. Для висвітлення поняття «мистецька інтроверсія» в художній культурі у його історичній динаміці розглянуто дану проблематику в *історично-культурологічному* аспекті. Українська культура, що сформована на східно-християнських духовних цінностях, має виразні ознаки інтроверсійності. Духовне заглиблення, безперервна молитва, втеча від спокус світу у спогляданні Божественного, що прийшли на Русь з Візантії, започаткували українську християнську традицію, спрямовану на заглиблення у душу, а не на навколишній світ. Інтроверсійним є й духовний антеїзм українців – здатність «вживання» у рідну землю, її оспівування, яку в художній творчості можна уподібнити з досвідом інтроверта від споглядання власної душі (А. Ціпка). Тому в українській культурі спрямованість художньої творчості є переважно інтроверсійною, оскільки найбільш повно відповідає особливостям національного менталітету.

У другому підрозділі «Складові мистецької інтроверсії: музичний вимір» типологізовано основні методологічні засади інтроверсійності у художній

культури. Визначено, що мистецька інтроверсія тісно пов'язана з поняттями творчість, духовність, містика, поетика, художній образ, символ.

У Аристотеля, І. Канта творчість розглядається як заглиблення у містичні обрії. Поетика (Аристотель, Ф. та А. Шлегелі, О. Потебня, А. Веселовський) як система правил творчості окремого автора, школи або цілої епохи, є свого роду символічною структурою, в якій тема, сюжет та ідея створюють цілісний образ. Однак у художній творчості незмінним є існування початкового імпульсу, який є завжди спонтанним актом, що виникає з внутрішньо-позасвідомого, і лише пізніше вибудовується в теоретичну систему. В ідеалістичних філософських концепціях XIX – початку XX ст. (А. Бергсон, М. Бердяєв) творчість розглядається як протилежність механічно-технічній роботі і є безперервним народженням нового, справою богоподібної людини, яка розкриває в собі образ Творця. У працях Ф. Ніцше, А. Шопенгауера, Е. Гартмана, В. Ділетей, О. Шпенглера в основі творчості лежать міфологічні установки, а істина міститься у підсвідомому, надсвідомому, різноманітних проявах людської душі. Отже, внутрішній творчий імпульс, що йде з підсвідомості або надсвідомості митця, є однією зі складових мистецької інтроверсії.

У трансцендентальній логіці І. Канта подано класифікацію суджень, яка включає синтетичні – аналітичні (інтровертно сформовані), що несуть нове знання, й апіорні – апостеріорні (екстравертно сформовані), які лише розкривають властивості, притаманні суб'єкту, і не несуть нового знання. З точки зору творчого процесу, інтровертно сформовані образи є виявом авторської внутрішньої позиції, а екстравертні – соціально ангажованими. Спрямованість композиторської творчості відповідає класифікації суджень І. Канта як мистецька інтроверсія і мистецька екстраверсія, де у першому випадку композитор віддає перевагу внутрішньому світу людини, у другому – зовнішнім подіям. Таким чином, можна говорити про інтенціональність композиторської творчості, яка має два вектори – екстраверсійний та інтроверсійний, і інтенціональність, спрямовану на внутрішній світ людини, що є другою складовою мистецької інтроверсії.

Музичне мистецтво класифікується в системі наук як феномен, образними засобами якого є художньо-ціннісні звукові комплекси, а маючи в своїй основі фізико-математичний вимір, апелює до почуття слухача і народжується композитором з почуття. Тож музикознавчий аналіз творчого продукту неможливий без вияснення естетичної (чуттєвої) складової. О. Оніщенко інтерпретує естетику як науку про становлення і розвиток чуттєвої культури людини і вважає естетичне в художній творчості природним підґрунтям формування і розвитку мистецтва, підтверджуючи тим самим функціонування інтровертного мислення на чуттєвих засадах. Отже, третім компонентом мистецької інтроверсії, характерним передусім для музичного мистецтва, але не лише для нього, є її чуттєвий характер. Чуттєвий характер художньої творчості не заперечує її символічний та образний шар: саме через почуття, образи й символи митець створює нову художню реальність.

Відзначимо, що для українського мистецтва більш органічною є інтроверсійна інтенціональність художньої творчості. Концепції українських філософів XIX ст. Т. Шевченка та П. Юркевича, що створили внутрішній, інтроверсійний, філософсько-поетичний символ України на основі злагоди, добра і любові, розвивають «філософію серця» Г. Сковороди, в основі якої – неповторність кожної людини і особливо митця.

Отже, термін «мистецька інтроверсія» включає в себе художньо-творчу діяльність, спрямовану на внутрішній досвід, почуття, думки митця, в результаті яких відбувається творче відображення дійсності в художніх образах, зокрема, музичному тематизмі. Проявлення художньої концепції в композиторській творчості типологізується зі світоглядної точки зору через систематизацію предметних явищ дійсності та в конкретному визначенні місця цих явищ у єдиній науковій картині світу.

Для структури мистецької інтроверсії характерний взаємозв'язок між внутрішнім світом або досвідом композитора та адаптацією композитором зовнішніх ознак, що на підсвідомому рівні перетворюються у вміння втілити його сприйняття у поетично-символічній формі. Усі психічні процеси, задіяні у творчості, включають у себе увесь спектр операцій музичного інтелекту (пам'ять, увагу, емоційні переживання, апперцепцію, синестезію). Функція кожного з них пов'язана із заглибленістю, інтроверсійною зосередженістю або спрямованістю митця на окремих елементах (темах, образах, почуттях) для побудови цілісного закінченого твору. Сприйняття слухачем музичного твору сучасного композитора може включати процеси зворотної інтроверсії стосовно задуму. Це пов'язано з тим, що сучасний слухач, так само, як і композитор, звертається до свого власного креативного досвіду і не може порівнювати сучасний твір із творами класичної спадщини, в яких проглядається чіткий вимір наслідування традиції. Тут задіяно увесь спектр власної свідомості та інтроверсійності мислення.

Отже, інтроверсійно спрямована композиторська творчість пов'язана із заглибленістю у власний світ. Екстраверсійна складова композиторської творчості досить умовна. Вона короткочасно з'являється на етапах підготовки творчого процесу, зовнішнього ідейного або розумового натхнення у виконавстві, сприйнятті. Але далі увесь процес творчості – це інтроверсійна робота митця (слухача), зосередженість на проникненні до структури сутності, прозріння, пошуку істини через філософсько-поетичний символізм.

У другому розділі «Музичне мистецтво України XX ст. у вимірах мистецької інтроверсії» розглянуто питання мистецької інтроверсії у творчості українських композиторів зазначеного періоду.

У першому підрозділі «Мистецька інтроверсія в творчості українських композиторів 60-80 рр. XX ст.» розглянуто творчість митців крізь призму виявлення творчого «Я» у добу панування соціалістичного реалізму.

Конфлікт між соціальним запитом радянської влади та індивідуальною творчістю митця так чи інакше позначалися на композиторській творчості. Починаючи з 60-х рр. XX ст. – періоду «відлиги», розпочалося піднесення

національних культур, у тому числі й української. Втім, цей період тривав недовго і більшість митців, так званих «шестидесятників», які прагнули оновити національну традицію, було репресовано.

В умовах тоталітарного радянського режиму Л. Ревуцький в останні роки життя майже не писав музичних творів. Останні дві найтрагічніші симфонії Б. Лятошинського, що реалістично відтворювали психологічний стан тогочасного людського буття, що в змістовному сенсі ідентифікується як індивідуально-оригінальне трактування подій, було огульно названо формалістичними. Тому композитори в умовах тоталітарного режиму намагалися знайти свою «нішу», у якій вони могли співіснувати з радянським режимом і реалізувати своє творче «Я», не вступаючи у прямий конфлікт.

У 60-70-ті рр. працюють Платон і Георгій Майбороди та К. Данькевич, творчість яких не зачіпала болючих соціальних проблем або тематики національно-визвольної боротьби українського народу, однак орієнтація на народнопісенні традиції у мелодиці митців свідчить про глибоку генетичну спорідненість їх творчості з українською культурою, виявляючи інтенціональну спрямованість до глибин національного світосприйняття. У той самий час М.Скорик пише музичні твори, що відрізняються від соціальних стандартів тих часів своєю новизною та оригінальністю мислення. Характерною рисою його стилю стає новий підхід до фольклорних джерел і соціальної тематики, що типологізується як пошук онтологічної єдності з рідним краєм та героїчна боротьба за волю. Особливу грань творчості М. Скорика цього періоду складають естрадні пісні, до яких він вводить ритми рок-н-ролу і блюзу («Не топчіть конвалій», «Намалюй мені ніч» та ін.), в яких пориває з традиціями радянської масової пісні. Музика М. Скорика до кінофільму «Тіні забутих предків» висловлює внутрішню духовну сутність інтелектуального світогляду українців.

В Симфонії № 3 «Я стверджуюсь» Є. Станковича на вірші П. Тичини для соліста, хору та оркестру (1976 р.) в художній формі висловлюється незмінна сутність людської цивілізації: устремління до обривів свободи, полемічне ставлення до трагедійної ідеології революційної жертвовності, високий дух любові до рідної землі. У Симфонії № 3 Івана Карабиця (1978) прагнення до свободи висловлюється через медитативність та розкутість форми, на протигагу нагнітанню експресії. В творчості В. Губаренка цього періоду відзначається «афектація незалежності», а в симфонічній творчості Г. Ляшенка укоріненість в українській культурній традиції.

У 80-ті рр. відбувається оновлення жанрово-стильових орієнтирів української симфонічної музики, яка, за спостереженням О. Зінькевич, орієнтується на романтичні взірці. Романтичні тенденції української музики 80-их рр. продовжують традиції композиторів другої половини ХХ ст. (К. Домінчен, М. Дремлюга, Д. Задор, А. Коломієць, А. Кос-Анатольський, Ю. Мейтус, Р. Сімович, А. Штогаренко та ін.), що відкидали авангардні музичні напрямки. Втім, неоромантичні тенденції, які характерні для творчості В. Сильвестрова, мають не ретроспективну, а інтроспективну спрямованість,

акцентуючи увагу на індивідуальному «Я» митця і на невдоволенні соціальним устроєм суспільства, що співпало в цей період з антирадянськими настроями українського народу.

У другому підрозділі *«Мистецька інтроверсія в творчості українських композиторів доби Незалежності»* охарактеризовано творчість митців як вияв їх мистецької інтроверсії у добу постмодернізму.

Відхід від радянської ідеології з початку 90-х рр. спричинив вибух творчості у митців різних музичних напрямів – від академічної музики до джазу, рок- і поп-музики. Співвідношення між самовираженням і соціальними запитами у цей час кардинально видозмінюються, проте дилема «митець – соціум» залишається. Конфлікт між соціальними запитами і духовною цінністю власної творчості переноситься в іншу площину, коли орієнтирами стають вже не ідеологічні настанови, а кон'юнктура ринку. У багатьох випадках несприйняття соціуму митцем проявляється у відмові від побутових форм висловлювання, небажанні взяти до уваги у своїх мистецьких проектах існування образних систем фольклору та етнографії, переосмислення їх структурних елементів у вишуканих архітектонічних формах або звуковому фонізімі, в контексті ідеології «космізму» (електроакустичні проекти А. Загайкевич, творчість С. Пілютикова тощо).

Іншим напрямком певної закритості митця від соціуму є естетика постмодернізму, суть якого виявляється у нашаруванні різних елементів, у тому числі й фольклору. У постмодерністській моделі творчості останній часто подається у спотвореному вигляді або використовується як привід для висловлення містичних язичницьких поглядів (гурт «ДахаБраха», сценічно-виконавські перформанси композитора-концептуаліста С. Зажитька, інсталяції Д. Перцова тощо).

На початку ХХІ ст. ситуація в українському культурному просторі віддзеркалює загальносвітові проблеми – розпад ідеології авангардизму та вишуканий академізм сучасної музики. Обидва напрями не є пріоритетними у слухачів. Трапляються поодинокі спроби працювати в «синтетичному» жанрі, що поєднує стилістику джазу, року та ін. (С. Бедусенко «Енеїда», «Жанна д'Арк» тощо), однак у цьому жанрі так і не з'явилися твори світового рівня.

Мистецький андеграунд (рок-гурти та автори-виконавці власних пісень), заснований на засадах протесту, привносив через фольклорні витоки у рок-музику риси української ментальності. Це яскраво проявилось в організації рок-фестивалів «Червона рута», що сприяло популяризації гуртів «Гроно» під орудою Т. Петриненка, «Зимовий сад» під орудою О. Тищенка, «ВВ» під орудою О. Скрипки та ін. Однак, розмаїтість напрямків і в цій царині, що типологізувалися спочатку як безпосередньо взяті з метафізичної реальності буття етносу, дуже скоро призвела до переважання принципів масових шоу на комерційній основі. Ідеологічна дезорієнтованість і тотальний плюралізм соціального вияву поступово призвели до поширення в популярній, масовій, академічній музиці абсурдистики, еротизму, містицизму як засобів розуміння й

сприйняття світу ірраціоналістично, інтуїтивно з інтроверсійним спрямуванням.

У третьому розділі «**Мистецька інтроверсія творчості сучасних українських композиторів як вияв філософсько-поетичного символізму**» розглянуто вокальну та інструментальну творчість українських композиторів як вияв філософсько-поетичного символізму, першопоштовхом якого є інтенційний імпульс – джерело «даного нам у відчуття».

У першому підрозділі «*Філософсько-поетичний символізм вокально-хорових творів українських композиторів як вияв мистецької інтроверсії*» розглядається творчість українських митців кінця 80-х рр. ХХ – початку ХХІ ст.

Обґрунтовано важливість дослідження мистецької інтроверсії, зважаючи на специфіку музичної мови, засобів виразності, форми, жанрів, композиторського стилю в інструментальній та вокально-хоровій музиці. Зазначено, що мистецька інтроверсія є визначальною для української вокально-хорової музики, що звертається до богослужбових жанрів східно-християнської церковної традиції, апелюючи до богослужбових текстів як символічних структур, що мають трансцендентний та позачасовий виміри. Однією зі специфічних рис інтерпретації церковних жанрів українськими композиторами стало їх авторське прочитання, яке включало оновлення музичної мови та поліконфесійність інтерпретації богослужбових жанрів. Одним з перших творів пострадянської доби стала «Літургія» Л. Дичко (кінець 80-х рр.), в якій використаний весь арсенал авторських напрацювань у сфері акордової колористики, мелодичного багатства й інших прийомів сучасного композиторського письма, що типологізується у ракурсі посилення впливу в сучасному соціумі новітніх наукових концепцій, візуального, символічного та містичного мислення як виявів мистецької інтроверсії.

Інтроверсійна інтенціональність духовних творів сучасних українських композиторів особливо виявлена у прагненні віднайти відповіді на жагучі питання сенсу людського існування, а належність до концертно-виконавської, а не храмової традиції не зменшує їх філософсько-поетичного наповнення та художньої цінності («Літургії» Л. Дичко, Є. Станковича, М. Скорика; духовні твори В. Сильвестрова, Г. Гаврилець, В. Польової та ін.). Типологію цього напрямку мистецької інтроверсії слід відшуковувати у спробі угруповання за допомогою узагальненої, такої, що ідеалізується, творчої моделі.

У хорових творах небогослужбової тематики мистецька інтроверсія виявляється у тематиці твору, його музичній формі, та найбільш повно її ознаки сконцентровано у тембральних якостях музичного звуку як прихованих архетипах-символах. Поетичні тексти М. Лермонтова, Ф. Тютчева, Т. Шевченка В. Сильвестров через використання у музиці мікроінтонаційних структур трактує у дусі філософсько-поетичного символізму. У хорових творах композитора музично-інтонаційний комплекс виражальних засобів має другорядне значення і лише складає йому фонічну основу, а інтроверсійність музичного мислення виявлено у текстовій вокалізації. Такий композиційний прийом пов'язаний зі своєрідним навіюванням певних образних констант з

позамузичного простору. У творах В. Сильвестрова останніх років відчувається нехтування інтонаційною багатоманітністю викладу у зв'язку із «зануренням» у звукову образну панораму, апелюючи до інших часових вимірів і створюючи своєрідний молитовний стиль висловлювання. Особистісно-архетипове сприйняття поезії Т.Шевченка висловлено і в його авторському прочитанні популярного тексту «Рече та стогне Дніпр широкий».

У другому підрозділі *«Мистецька інтроверсія інструментальної музики у мистецтвознавчому дискурсі символізму»* виявлена специфіка використання риси мистецької інтроверсії в інструментальній музиці українських композиторів.

Відзначено роль інструментальної музики у розвитку музичного мистецтва, вказано на сучасний стан музичного мистецтва, де провідне місце посідає електронний музичний інструментарій, коли символізм музичної мови, пов'язаний з алюзіями до людської мови або світу природи, скочується до прірви «сповіді машинних процесів». Тому сучасні композитори, всупереч екстраверсійній інтенціональності сучасної музичної культури, віддають перевагу традиційним музичним інструментам симфонічного оркестру, але при цьому привносять в свої твори нові оригінальні концептуальні рішення, пов'язані з новими тембральними якостями звуковидобування, структурними та інтонаційними знахідками.

У Симфонії № 3 І. Карабиця (1978) авторська мистецька інтроверсія композитора характеризується реалістичною фіксацією образів зла, а лірична спрямованість відзначається переважанням медитативності. Мистецька інтроверсія у Є. Станковича в Камерній симфонії № 2 класифікується на рівні співставлення вільних сольних висловлювань – своєрідних фіксованих імпровізацій. У Четвертій симфонії В. Бібика головні риси ліричного симфонізму типологізовані у барочно-романтичних контурах. Симфонія № 10 В. Бібика стає своєрідним підсумком всієї естетики авангардизму, класифікованим як екстравертне висловлення диктатури реальності.

Зазначено, що роль музичного інструментарію в творчості композитора залежить від його просторових, сенсорних (тактильних) уявлень й унеможливорює точне висловлення підсвідомих відчуттів у ставленні до звуку, але відкриває можливості їх означення за тембральними якостями, що сприймаються у психологічній площині («задавлений», «тривожний», «безвольний», «вихолощений» звук). Психологічність сприйняття звуку є одним із базових принципів мистецької інтроверсії у композиторській творчості.

Психологізм є важливим принципом у творчості митців, що наслідують традиції конфліктного симфонізму Б. Лятошинського. У «Концерті для флейти та камерного оркестру (пам'яті Олега Ківи)» І. Щербакова полістилістичність та неокласична естетика, що класифікує кластерні звучання як елементи музичної графіки, відтворює глибинні процеси психології музичної творчості. Такий напрямок ідентифікується як неповторна авторська інтерпретація іншого світогляду, визначається як принцип подвійної мистецької інтроверсії.

Сучасне композиторське мислення є наповненим абстрактно-символічними принципами, що пов'язано з прагненням митців виявити взаємозв'язок філософських систем з мистецтвом. У симфонічному творі І. Тараненка «Зрак» (Провидіння Господнє) імпровізаційно-алеаторичний композиційний прийом звукових “плям” ідентифікується у руслі естетики пантеїстичного містицизму художників-імпресіоністів. У творчості молодих композиторів продовжується лінія, що в мистецьких кругах отримала назву «театру абсурду», у якому відбувається естетизація психоделічних принципів алогічності. У симфонічному творі «Танці єдинорогів» С. Луньова відчувається спроба композитора засобами звукової палітри оркестру відтворити через глибинні порухи підсвідомості майже на візуальному рівні еволюціоністську сентенцію «Як воно було, коли ми були ще тваринами», що є висловленням бажання нав'язати суспільству власний інтровертний етос.

Окрім тембрально-фонічної, у творах сучасних українських композиторів показовою є інтонаційна символіка. У творі В. Польової для скрипки та оркестру струнних інструментів «П'єта», за однойменною скульптурною композицією Мікеланджело, автор використовує мелодичний мотив, подібний до церковного наспіву, що секвенційно розвивається з нижнього регістру до верхнього (риторична фігура *anabasis*), а в партії скрипки-соло – в зворотному напрямку (риторична фігура *katabasis*), утворюючи відчуття співзлиття Божественного й земного.

ВИСНОВКИ

1. Теоретико-методологічним підґрунтям вивчення мистецької інтроверсії стали філософські, психологічні, культурологічні, мистецтвознавчі праці зарубіжних та українських вчених. Серед ключових досліджень охарактеризовано праці К. Юнга, який уперше сформулював дихотомію «екстраверсія-інтроверсія», де інтроверсійність трактується як феномен психологічної схильності людини, що віддає пріоритет власній духовній сфері, ніж зовнішнім об'єктам, і є універсальною вродженою психічною структурою людини, що виявляється в образах, сновидіннях, символах, міфах, казках.

Важливим аспектом вивчення мистецької інтроверсії визначено трансцендентальну логіку І. Канта, яка виділяє екстравертно сформовані аналітичні й інтровертно сформовані синтетичні судження. Згідно положень І. Канта, у проекції на мистецьку творчість інтроверсійно спрямовані художні образи є виявом авторської внутрішньої позиції, а екстраверсійні – соціально ангажовані та відкривають шлях до постановки проблеми «митець – соціум», де вирішуються питання творчого самовираження митця у добу тоталітаризму або консумізму.

Теоретичні засади мистецької інтроверсії окреслено у філософських працях Е. Гартмана, В. Дільтея, Ф. Ніцше, А. Шопенгауера, О. Шпенглера та ін. Вчені роблять акцент на міфологічних засадах художньої творчості, що черпає натхнення у підсвідомому або надсвідомому як імпульсів мистецької інтроверсії.

Праці релігійних філософів та богословів С. Кримського, І. Огієнка започаткували вивчення мистецької інтроверсії в українській культурі, що базується на східно-християнських духовних цінностях. Характерними рисами цих цінностей є духовне заглиблення та споглядання. Важливими є праці Г. Сковороди, П. Юркевича, Т. Шевченка, присвячені ментальності українського народу (антеїзм, кордоцентризм), які мають яскраво виражену інтроверсійну спрямованість.

У дослідженні мистецької інтроверсії в музичному мистецтві важливими є праці філософів (О. Оніщенко, М. Попович) та мистецтвознавців (Н. Герасимова-Персидська, О. Зінькевич), які підіймають питання чуттєвості у мистецтві та змальовують психологічний портрет митця у проекції на його творчу діяльність. У мистецтвознавчих працях (О. Зінькевич, Б. Кривопуст, Н. Савицька, Ю. Чекан) зазначена тема розглядається з різних точок зору: в аналізі внутрішніх поштовхів власного «Я» митця, вирішенні професійних проблем розвитку музичного жанру, у вікових категоріях та соціальних викликах, що усвідомлюються творчою особистістю як реальна необхідність.

Усі зазначені напрями дозволили сформуувати методологічне підґрунтя для вивчення мистецької інтроверсії у композиторській творчості.

Зазначено, що суттєвим методологічним підґрунтям для типологізації специфічних рис мистецької інтроверсії є аналітичне ранжування її структури, що пов'язано з:

- надбанням інформації (знання-констатації, знання-відомості) у свідомості митця;
- фіксації явища культури (знання-узагальнення, знання-класифікація) у досвіді творчої особистості;
- виявленню семіотичних аспектів культури (знання-концепція, знання-вчення у творчому процесі);
- визначенням граничних меж ментального характеру (знання-самоосвідчення, знання-прозріння).

2. Визначено, що мистецька інтроверсія має кілька складових. Першою відзначимо внутрішній творчий імпульс, що йде з підсвідомості або надсвідомості митця. Початковий імпульс є завжди спонтанним актом, він виникає з позасвідомого. Пізніше художній результат оформлюється у теоретичну систему (поетику). Образи і символи, що виникають у митця у результаті «осяяння», є вираженням його внутрішнього «Я», одночасно вони є архетиповими, колективно-позасвідомими. Саме тому художня образність стає виявом не лише індивідуального, а й суспільно значимого, навіть якщо митець не підіймає соціально заангажованих тем. Внутрішній творчий імпульс митця також є актом містичним, релігійним, тому однією з найважливіших образів у художній творчості є релігійні, що знаходять втілення у богослужбовій музиці.

Композиторська творчість як різновид художньо-творчої діяльності завжди інтроверсійна. Митець усю інформацію, незалежно від того, як вона потрапляє до нього, пропускає через свій досвід, внутрішні почуття чи думки.

Художні образи музичних творів стають результатом усвідомлення інформації митцем через його набутий досвід, внутрішній світ, його індивідуальність.

Тому третьою складовою мистецької інтроверсії є її чуттєвий характер. Чуттєвість є важливою для музичного мистецтва, оскільки музика як найбільш емоційний вид мистецтва найсильніше впливає на людські почуття. За допомогою чуттєвих музичних образів композитор створює символічну художню реальність, яка не лише відтворює його внутрішній світ, а через символи та архетипи передає всезагальну єдність буття.

Зазначено, що мистецька інтроверсія не зосереджена виключно на зануренні у внутрішній світ митця, але й відгукується на зовнішні події суспільного життя, однак при цьому автор зосереджується на оцінці події – від індивідуального переломлення до повного відторгнення. Несприйняття композитором соціуму може виявлятися у відмові від побутових форм висловлювання, що стосується, зокрема, і небажання взяти до уваги в своїх мистецьких проєктах існування образних систем фольклору та етнографії.

Отже, складові мистецької інтроверсії – внутрішній творчий імпульс або інтенціональність композиторської свідомості та чуттєвий характер музичної творчості.

3. Охарактеризовано композиторську творчість як таку, що є особистісно-ціннісним, рефлексивним актом, який за допомогою музичного образу спрямований на утворення нової картини світу, втілення якої вимагає актуалізації інтелектуального, емоційного, духовного потенціалу митця. Мистецька інтроверсія є реалізацією глибинних психофізичних процесів, які є «закритою зоною» навіть для самого творця, бо цінність власного твору автору допомагає визначити його внутрішнє «Я», що спирається на досвід, сумління, духовні та моральні цінності, а не кон'юнктуру ринку. Конфлікт між творчою інтенцією митця і соціальним запитом завжди є напруженим, він особливо загострюється у тоталітарних режимах і у суспільствах, де на перший план виходить комерційне мистецтво. Однак інтроверсійна інтенціональність творчого методу митця не заперечує його звертання до соціально значимих подій у житті суспільства, але останні на підсвідомому рівні набувають іншого значення, зважаючи на суб'єктивне сприйняття й відтворення їх творчою особистістю. Композиторська творчість типологізується за такими виявами мистецької інтроверсійності: а) вольовий акт самовираження, заснований на духовному, містичному або соціальному рівнях (релігія, віра, філософська концепція, соціокультурне середовище тощо); б) духовний та інтелектуальний стан творчої особистості (генетичний код, освітній рівень, творча майстерня, школа, музичний стиль тощо); в) зовнішній вплив соціального, побутового чи фізіологічного змісту (сновидіння, психічна ейфорія, еротичні фантазії, закоханість, трагедія, ненависть, глум тощо). Усі ці компоненти в єдності утворюють цілісність творчого акту, який через образність та символіку реалізується у мистецьких творах.

4. Проблема філософсько-поетичного символізму як процесу інтроверсійності в композиторській творчості охарактеризовано як «осяяння»

або «прозріння», що з'являються як «згорнуті», позачасові, і знаходяться в області інтуїтивного. Філософсько-поетичний символізм пов'язаний зі специфікою композиторської творчості, де символ та художній образ виявляються через індивідуальне «Я», через яке й транлюється позасвідоме (підсвідоме, надсвідоме) та архетипове. Архетипове найбільш повно проявляється у творах, які не є соціально заангажованими, в яких композитор не обумовлений соціальним замовленням і соціальними стандартами. Символічність композиторської творчості висловлюється у його інтенціональній спрямованості, яка керує вибором тем, сюжетів, засобів виразності.

5. Мистецька інтроверсія у вокально-хоровій музиці систематизована за принципом пріоритетності звертання українських композиторів до жанрів східно-християнської богослужбової традиції, яка базується на споглядальності та духовному заглибленні. Твори на богослужбові та молитовні тексти є у доробку практично кожного українського композитора, що є свідченням національної вкоріненості інтроверсійно спрямованої гілки християнства.

Мистецька інтроверсія в інтерпретації сучасної української духовної музики проявляється і на рівні авторського прочитання канонічних текстів, де символічні сенси гімнографічних текстів виявлено у чуттєвих формах музичних образів з їх неповторною мелодичною красою, витонченим фонізмом, звукообразальністю, полістилістичністю музичної мови та поліконфесійністю в інтерпретації жанрових прототипів.

Вокально-хорова творчість українських митців на поетичні тексти апелює до специфіки тембрової палітри хорового письма, де першорядне значення надано тембральним якостям музичного звуку, в якому приховано архетип-символ, що відкриває нові смисли літературного першоджерела музичних творів.

6. В інструментальній музиці сучасних українських композиторів мистецька інтроверсія класифікується як: а) висловлення філософсько-поетичної образної символіки через використання традиційних інструментів симфонічного оркестру, на противагу електронному музичному інструментарію, що його культивує сучасна популярна музика; б) віднаходження концептуальних рішень, пов'язаних з новаціями у тембровій палітрі, незвичними структурними та інтонаційними рішеннями, з використанням електронних засобів виразності, у тому числі.

Оскільки в інструментальній музиці відсутній літературний текст, мистецька інтроверсія визначається тут за іншими типологічними чинниками, які інтерпретує композитор. Такими чинниками виступає філософія, у тому числі й абсурдистська, абстрактні ідеї, релігійні сюжети та життєві колізії людини. Основними художніми засобами, за допомогою яких втілено інтроверсійність мислення митця у цій царині, є звуковий фонізм, темброва палітра та інтонаційна символіка із риторичними фігурами, позамузичними засобами виразності тощо.

Перспективними дослідженнями мистецької інтроверсії можуть стати її вияви у музичному виконавстві та інших видах мистецтва. Можливою є проєкція висновків роботи на композиторську творчість більш давніх часів, а також на дослідження проблем мистецької екстраверсії соціальних стандартів, яка не протиставляється мистецькій інтроверсії, а доповнює її, окреслюючи інші, не розглянуті тут, параметри композиторської творчості.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, де опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Степурко В. І. Музична концепція триєдності Всесвіту // Вісник Прикарпатського університету. Серія «Мистецтвознавство». Вип. XIV. Івано-Франківськ: Плай, 2008. С. 30–32.
2. Степурко В. І. «Концерт для флейти та камерного оркестру (пам'яті Олега Ківи)» Ігоря Щербакова: мистецька інтроверсія // Мистецтвознавчі записки: зб. наук. праць. Вип. 24. Київ: Міленіум, 2013. С. 9–15.
3. Степурко В. І. Прояви мистецької інтроверсії в «Партиті № 5» для фортепіано Мирослава Скорика // Мистецтвознавчі записки: зб. наук. праць. Вип. 25. Київ: Міленіум, 2014. С. 70–76.
4. Степурко В. І. Звукове втілення художньої обумовленості в творах сучасної музики // Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури: зб. наук. праць. Вип. XXXII. Київ: Міленіум, 2014. С. 380–387.
5. Stepurko V. Philosophical-Poetic Symbolism as an Artistic Introversion in the Works of Contemporary Ukrainian Composers // Spheres of culture. Vol. IX. Lublin, 2014. P. 404–414.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

6. Степурко В. І. Народний інструментарій як засіб самоідентифікації композиторської практики // Український народний музичний інструментарій: історія, теорія і методи дослідження: зб. матеріалів Міжн. наук.-практ. конф. 21–22 травня 2009 р. Київ: ДАКККіМ, 2009. С. 165–168.
7. Степурко В. І. Методичне забезпечення з предмету «Хорове аранжування» // Мистецька освіта ХХІ століття: теорія і практика: зб. матеріалів наук.-практ. конф. 27–28 жовтня 2009 р. Київ: НАКККіМ, 2010. С. 238–240.
8. Степурко В. І. Етнокультурологія як соціальний та мистецький вияв у національно-культурному просторі України // Діалог культур у контексті історії греко-українських зв'язків: зб. матеріалів міжн. наук.-практич. конф. 20 травня 2011 р. Київ: НАКККіМ, 2011. С. 212–218.
9. Степурко В. І. Соціокультурний вимір та філософсько-поетичний сенс музичної творчості // Діалог культур Україна — Греція: зб. матеріалів міжн. наук.-практич. конф. 20–21 вересня 2012 р. Київ: НАКККіМ, 2012. С. 165–169.
10. Степурко В. І. Стиль джазу та українська народна традиція — протистояння чи адаптація? // Естрадне та джазове мистецтво у контексті

сучасної освіти: матеріали I Всеукр. наук.-творч. конф. 21 лютого 2013 р. Київ: НАКККіМ, 2013. С. 17–20.

11. Степурко В. І. Зародження творчого задуму композитора // Трансформаційні процеси в освіті і культурі: зб. матеріалів Міжн. наук.-творч. конф., Одеса–Київ–Варшава, 24–25 квітня 2013 р. Київ: НАКККіМ, 2013. С. 235–236.

12. Степурко В. І. Мистецька інтроверсія в сучасній композиторській творчості // Мистецька освіта в культурному просторі України XXI століття: зб. матеріалів Міжн. наук.-творч. конф., Одеса–Київ, 28–30 квітня 2015 р. Київ: НАКККіМ, 2015. С. 179–182.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

13. Степурко В. І. Основи музичної композиції: навч. посібник. Київ: НАКККіМ, 2011. 152 с.

14. Аналіз музичних творів: навч.-метод. комплекс: напрям підготовки 6.020204 «Музичне мистецтво», спеціалізація 6.020204 «Сольний спів» / уклад. В. І. Степурко. Київ: НАКККіМ, 2015. 59 с.

АНОТАЦІЯ

Степурко В. І. Вияви мистецької інтроверсії у творчості композиторів України другої половини ХХ – початку ХХІ століття. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства (доктора філософії) за спеціальністю 26.00.01 «Теорія та історія культури». – Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, Міністерство культури України, Київ, 2017.

У дисертації на основі аналізу філософських, психологічних, культурологічних, мистецтвознавчих праць визначено теоретико-методологічні засади дослідження мистецької інтроверсії. Окреслено складові мистецької інтроверсії, виявлено її специфічні риси у проекції на композиторську творчість. Зазначено, що мистецька інтроверсія є творчим імпульсом, що йде від неусвідомленого «чуттєвого буття», інтенціональним відтворенням внутрішнього світу митця у художніх творах: від репрезентації його чистого «Я» до звернення до соціально значимих подій, у яких віддзеркалено ставлення митця до них – від індивідуального переломлення до повного відторгнення. Охарактеризовано специфіку філософсько-поетичного символізму як прояв мистецької інтроверсії у творах сучасних українських композиторів. Систематизовано та класифіковано особливості композиторської вокально-хорової та інструментальної творчості в аспекті мистецької інтроверсії на прикладі творів сучасних українських композиторів.

Ключові слова: музичне мистецтво, композиторська творчість, мистецька інтроверсія, філософсько-поетичний символізм, вокально-хорова музика, інструментальна музика.

АННОТАЦИЯ

Степурко В. И. Проявления художественной интроверсии в творчестве композиторов Украины второй половины XX – начала XXI века. – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата искусствоведения (доктора философии) по специальности 26.00.01 «Теория и история культуры». – Национальная академия руководящих кадров культуры и искусств, Министерство культуры Украины, Киев, 2017.

В диссертации на основе анализа философских, психологических, культурологических, искусствоведческих работ типологизированы теоретико-методологические основы исследования художественной интроверсии. Обозначены составляющие художественной интроверсии, выявлены ее специфические черты в проекции на композиторское творчество. Первой составляющей художественной интроверсии является внутренний творческий импульс, идущий из подсознания или сверхсознания художника. Образы и символы, возникающие у художника в результате «озарения», являются выражением как его внутреннего «Я», так и архетипическим, коллективно-бессознательным. Именно поэтому художественная образность становится проявлением не только индивидуального, но и общественно значимого, даже если художник не поднимает социально ангажированных тем.

Композиторское творчество может быть интровертно и экстравертно направленным: в первом случае композитор сосредотачивается на внутреннем мире человека, во втором – на внешних событиях и социально значимых для общества темах. Соответственно, интенциональность композиторского творчества имеет два вектора – экстравертный и интровертный. Интенциональность, направленная на внутренний мир человека, является второй составляющей художественной интроверсии.

Третьей составляющей художественной интроверсии является ее чувственный характер. С помощью чувственных музыкальных образов композитор создает символическую художественную реальность, которая не только воспроизводит его внутренний мир, а через символы и архетипы передает всеобщее единство бытия.

Художественная интроверсия не сосредоточена исключительно на погружении во внутренний мир художника, но и откликается на внешние события общественной жизни, однако при этом автор сосредотачивается на оценке события – от индивидуального преломления до полного отторжения.

Художественная интроверсия в вокально-хоровой музыке выявляется в приоритетности обращения украинских композиторов к жанрам восточно-христианской богослужебной традиции, основанной на созерцательности и духовном углублении. Художественная интроверсия в интерпретации современной украинской духовной музыки проявляется на уровне авторского прочтения канонических текстов, где символические смыслы

гимнографических текстов выявлены в чувственных формах музыкальных образов с их неповторимой мелодической красотой, изящным фонизмом, звукоизобразительностью, полистилистичностью музыкального языка и поликонфессиональностью в интерпретации жанровых прототипов.

Вокально-хоровое творчество украинских авторов на поэтические тексты апеллирует к специфике тембровой палитры хорового письма, где первостепенное значение придается тембральным качествам музыкального звука, в котором скрыт архетип-символ, открывающий новые смыслы литературного первоисточника музыкальных произведений.

В инструментальной музыке современных украинских композиторов художественная интроверсия проявляется как через использование традиционных инструментов симфонического оркестра, в противовес электронному музыкальному инструментарию, культивируемому современной популярной музыкой, так и с новыми концептуальными решениями, связанными с инновациями в тембровой палитре, структурными и интонационными решениями.

Ключевые слова: музыкальное искусство, композиторское творчество, художественная интроверсия, философско-поэтический символизм, вокально-хоровая музыка, инструментальная музыка.

SUMMARY

Stepurko V. I. Manifestations as an Artistic Introversion in the Works of Ukraine Composers in the Second Half of the XXth – Beginning of the XXIst Centuries. – The qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Art Studies (Doctor of Philosophy) in speciality 26.00.01 – Theory and History of Culture. – National Academy of Cultural and Arts Management, Ministry of Culture of Ukraine, Kyiv, 2017.

In the dissertation, based on the analysis of philosophical, psychological, cultural, and art studies, the typology of the theoretical and methodological foundations of the research of art introversion is typified. The components of artistic introversion are outlined, its specific features in the projection of composer creativity are revealed. It is noted that artistic introversion is a creative impulse coming from the unconscious "sensual being," intentionally aimed at reproducing the artist's inner world in artistic works: from the representation of his pure "I" before turning to socially significant events, which reflect the artist's attitude to them – from individual refraction to complete rejection. Characterized by the specifics of philosophical and poetic symbolism as a manifestation of artistic introversion in the works of contemporary Ukrainian composers. The peculiarities of composing vocal-choral and instrumental creativity in the aspect of artistic introversion are systematized and classified, for example, in the works of contemporary Ukrainian composers.

Key words: musical art, composer creativity, artistic introversion, philosophical and poetic symbolism, vocal-choral music, instrumental music.

